

ТМ	Г. XXIII	Бр. 1-2	Стр. 133 - 136	Ниш	јануар - јун	1999.
----	----------	---------	----------------	-----	--------------	-------

Промотивна реч
Примљено: 13.03.1999.

Милан Ранковић

КУЛТУРА КАО ГЕНЕРАТОР ДРУШТВЕНИХ ПРОМЕНА*

Nova kwi ga dr Ni kol e Bo` i l ovi }a javi l a se u vremenu u kome se soci ol o{ ka i stra` i vava kul ture mogu si obodni je obavqati nego u vremenu u kome sam ja po-i wao da se bavi m ovom naukom. Nema vi { e one op{ te-obavezuju}e i deol o{ ke "gvozdene kape" koja je preti l a da okuje i ograni -i sva-i ju gl avu. Ona je sputaval a mi saone uzlete i oni h koji su bi l i marksi sti i zube|ewa, a ne samo oni h koji su to bi l i po parti jskom zadatku.

I za marksi zma danas vi { e ne stoji dr`ava i wen i deol o{ ki aparat. Ta -i weni ca i ma raznosmerne posl edi ce. Ona je uti cal a na mnoge da marksi zam preko no}i potpuno odbace kao demodi rano odel o. Ti me su -i ni l i onu i stu nau-nu pogre{ ku koju su i mnogi marksi sti u-i ni l i kad je marksi zam postao dr`avna i deol ogi ja. Tada su marksi sti odbaci l i sve i deal i sti -ki orjenti sane teoreti -are bez obzi ra na kval i tet wi hovog mi { qewa i vel i -i nu uma, kao nosi oce bur`oaske kl asne svesti .

Sad se nesposobni teoreti -ari ne mogu vi { e zakl awati i za i deol o{ kog gvozdenog { ti ta marksi zma. Samo kval i tet mi { qewa i pouzda-nost znawa bi }e meri l o vrednosti wi hovi h teori ja.

Ako danas, sa epohal ni m i skustvi ma raspada -i tavog jednog dru{ t-venog si stema kakav je bi o soci jal i zam, nastoji mo da sagl edamo pozici ju marksi zma u wemu, moramo najpre odbaci ti gl obal nu optu`bu koja se ol a-ko daje da je marksi zam "kri v" za uru{ avawe soci jal i zma u i sto~noevrop-ski m zemqama i da je uzrok svega { to je bi l o l o{ e u wemu. Ako `el i mo samo da nazna-i mo pravac odgovora na pi tawe o "kri vi ci" Marksa i marksi zma, moramo, najpre odvoji ti "su|ewe" Marksu od ocene marksi zma. Ni sam Marks ni je kri v, ni ti mo` e bi ti kri v za to kako su wegova shvata-wa i interpreti rana, ni za to kako su wegove i deje pri mewi vane u na{ em veku. On je, kao { to je poznato, o-eki vao da se soci jal i zam gradi najpre u najrazvi jeni ji m kapi tal i sti -ki m zemqama, a ne u nerazvi jeni m, i l i sred-we razvi jeni m. On ni gde ni je predvi deo koncentraci one l ogore, Gul age ni Gol e otoke. A { to se ti -e pol o` aja marksi zma u soci jal i sti -ki m zem-qama, danas se mo` e postavi ti teza da bi se on u soci jal i zmu mnogo us-

* Re- i zgovorena na promoci ji kwi ge dr Ni kol e Bo` i l ovi }a Soci ol ogi ja kul t ure ("Narodne novi ne", Ni { , 1998), 25.02.1999. godi ne na Uni verzi tetu u Ni { u.

pe{ ni je razvijao i bio kreativni jer da nije bio dr`avna i deolgija. Kao dr`avna i deolgija on je izazivao potajni odijum koji izaziva sve silom nametnute ideje, a slu`io je kao {tit mnogim netalentima. Dogmatska varijanta marksizma koja je dominirala u velikom broju socijalisti`kih zemalja, destimulirala je mnoge nau`ne potencijale u kojima, pre svega u oblasti dru{tvenih nauka i umetnosti.

Krajem je vreme da se objektivni mislioci prema Marksizmu odnose kao prema jednom od velikih umova 19. veka, a ne kao prema nekakvom ideolo{kom javljanju, krivicu za sva zla koja su nas sna{ila u dvadesetom veku. Ako je ranije u socijalisti`kim zemaljama bio neopravdano obogotvoravan, ne zna`i da sada treba da bude satani zovan. Osci{aci je ekstremni kad nisu koristili objektivnom misliocima. Svaka ideologija i svako sektat{tvo u nauci donose pogubne rezultate, deformiraju nau`no misliocima. A za zla koja su nas sna{ila u dvadesetom veku zaslu`niji su oni koji su u tom veku `ivel i, nego svi mislioci ranijih vekova.

Ovaj uvod motivi san je moj i uveravam da je odnos prema marksisti`kom teorijskom iskustvu va`no pitanje od koga zavisi razvoj nau{e i sociologije kulture. A koga Nikole Bo`ilovi}a je jedan va`an prakti`ni dokaz kako se na to pitanje danas mo`e teorijski plodno odgovoriti. I ako pripada generaciji teoreti`ara kulture koji imaju mnogo bo`e uslove za razvoj nego generacija kojoj ja pripadam, on nije po`uri da obavi olake negacije. Wegova kritika marksisti`kog dopri nosa sociologiji kulture je dobronamerna, i nije negativna i deolgi zovana. On, s pravom, ne prapta ograni`ewa, ali priznaje zaslu`ge. I ako je danas, naravno, lak{e obaviti kritiku nego nekada, danas je, s druge strane, te`e pokazati dobronamernost u kritici marksizma. Tako Bo`ilovi} u zaklju`ku svoje knjige veoma dobro uspostavljaj odnos izme|u svoje kriti`ke pozicije prema marksisti`kom dopri nosu teoriji kulture, i uva`avaju nekih od tih rezultata. Va`no je wegovo ekspl icitno priznanje da "u marksisti`koj perspektivi samobitnost kulture nije bila dovoljena u pitanje. Naprotiv, kulturni je dat odre|en prostor za samostalan razvoj, ali, po nau{em misliocima, okviru za wen puni razvitak i procvat moraju biti dalje elasti`niji i fleksibilniji nego {to je to iskazano u marksisti`koj teoriji kulture. Postojali su, dakle, elementi u prou`avaju kulture koji se mogu uva`iti i respektovati", pi{e Bo`ilovi} (str. 241-242). On zatim formulira glavni nedostatak te teorije naslede}i na`in: "Nama se `ini da se mo`da najve}i hendikep marksisti`ke teorije kulture nalazi u wenom decidiranom materijal i sti`kom polazi{tu koje je {i roku oblast kulture tretiralo tek kao jedan epifenomen dru{tva ("idejna nadgradnja", "oblici dru{tvene svesti" i sl.) Kulturna je, me|uti m ... osnovna poluga dru{tvenog razvoja." (str. 242.)

Ovim je Bo`ilovi} formulirao stav koji je, uveren sam, glavni teorijski dopri nos o sociologiji kulture, i ako on taj stav nije sam otkrio. Bitno je da ga je on stavio u centar svojih analiza i u wemu prepoznao plodnu perspektivu da`eg razvoja ove nauke.

Sagledavaju kulture kao generatora dru{tvenih pojava, a ne samo kao posledi ce socijalnog dinamizma, predstavljaj kopernikanski obrt u sociologiji kulture. Ali wegova vrednost je jo{ ve}a ako se ima u vidu da se ovo prou`avaju uticaja kulture na razvoj dru{tva ne odvaja od sagledavaju uticaja dru{tva na razvoj kulture. Ako je odbacilo dogmatski marksizam, Bo`ilovi} nije odbacilo ideologiju.

Uvi |awem determi ni sti -ke mo}i kul ture, Bo` i l ovi } svoje anal i -ze usmerava u pravcu na kome sam i ja, svojevremeno, i nsi sti rao pre svega u jednoj od posebnih soci ol ogi ja, u soci ol ogi ji umetnosti . Dok su gotovo svi soci ol ozi i kod nas, i u svetu i zu-aval i uti caj dru{ tva na umetnost, ja sam, ne osporavaju}i taj uti caj, nastojao da i zu-i m i uti caj umetnosti na dru{ tvo. Tek se na taj na-in uspostavqa prava teorijska ravnote` a u teorijskom sagl edavawu odnosa umetnosti i dru{ tva, koja je bila grubo naru{ ena u marksi sti -koj soci ol o{ koj mi sl i i nsi sti rawem samo na uti -caju dru{ tva na umetnost.

Bo` i l ovi } { i ri ovo teorijsko usmerewe na i zu-avawe uti caja -i -tave kul ture na dru{ tvo. Pri tom on posebno i zu-ava tri su{ ti nske komponente kul ture u koji ma se taj uti caj prevashodno vr{ i : nauka, umetnost, rel i gi ja.

Bo` i l ovi } se temečno pri premao za ovaj smer i stra` i vawa svoji m prethodni m radovi ma, od koji h }u posebno i zdvoji ti wegovo i zu-avawe odnosa jedne od najpopul arni ji h umetni -ki h vrsta, fi l ma i dru{ tva koje je obavio u del o u "Fi l m ska komuni kaci ja". Ve} je tu on mogao da uo-i akti -vi sti -ku f unkciju umetnosti u odnosu na dru{ tvo.

Kul tura i ma razl i -i te obl i ke uti caja na dru{ tvo. I zu-avawe neki h od ti h obl i ka je posebno zanemareno u marksi sti -koj teori ji . To se posebno odnosi na dogmatsku vari jantu marksi zma koja je objekti vno desti mul i sal a nau-ni pristup rel i gi ji . Ukazuju}i na dopri nos Maksa Vebera u dokazi vawu uti caja rel i gi je na dru{ tvo, Bo` i l ovi } na jednom mes-tu pri znaje da i ma bl agi nakl on ka "stanovi { tu kul turol oga koji kqu-ne determi nante -ovekovog bi ti sawa tra` e i nal aze u -i weni cama duhovnog porekla." (str. 202).

I ako smatram pl odnom wegovu teorijsku otvorenost prema mi sa-oni m teorijski m si stemi ma koji su se u marksi sti -ki m kl asi fi kaci jama ol ako kval i fi koval i kao i deal i sti -ki , smatram da uvi |awe determi ni sti -ke mo}i i deja ne mora bi ti i deal izam, ni ti vodi u wega. Smatram dragoceni m svaki teorijski napor usmeren na to da se crpe i z ukupnog teo-rijskog i mi saonog nasl e|a -ove-anstva, bez obzi ra na deceni jama va-` e) e eti kete. Prou-avawe soci jal nopokreta-ke f unkcije i deja u obl asti nauke, umetnosti i rel i gi je jasno pokazuje da je re- o real ni m, a ne i deal ni m f aktori ma, koji i maju mo} da mewaju svet, -ak i opi pqi vo, { to je najo-i gl edni je u uti caju nauke na razvoj dru{ tva, al i { to ne zna-i da ne postoji i ne del uje i ono { to je mawe o-i gl edno, a to je uti caj koji vr{ e umetnost i rel i gi ja. Bo` i l ovi } umesno posve}uje zna-ajnu pa` wu Veberovom dokazi vawu uti caja protestanti zma na razvoj zapadne vari jan-te kapi tal i zma, s pravom odbacuju}i si mpl i fi katorske kri ti ke koje je Veber dobio od neki h marksi sta.

Najve}u { tetu marksi sti -kom prou-avawu kul ture i umetnosti nanel a je shema o bazi i nadgradwi . I ako je ova shema mawe vi { e otvoreno osporavana i rani je u na{ oj kul turol ogi ji i soci ol ogi ji umetnosti , sada je s pravom radi kal no odba-ena (str. 187). Jednosmerni determi ni zam koji daje apsolutni pri mat ekonomskoj sferi , i z koje mahani -ki i zvodi sve ostal o, bi o je Prokrustova posteqa marksi sti -ke mi sl i o dru{ tvu. I ako je bi lo o-i gl edno i lai ci ma da je nauka proi zvodna snaga, da se i deje u nauci materi jal i zuju, ovo uvi |awe ni je i mal o adekvatne teorijske posl e-di ce. "Obl i ci dru{ tvene svesti " su l ebdel i i znad baze mal tene kao neka-kav suvi { ak, i l i nu` no zl o. Ta pretpostavka o apri ornom i apsolutnom

prioritetu društvene vrednosti ekonomske sfere prenosila se i na državu, i reflektovala se na način na koji se raspoređuju bužetska sredstva u nekadašim socijalističkim društvima, a još se uvek reflektuje i u postsocijalističkim društvima. Kada se svojevremeno u našem društvu dižao glas kulturnih radnika za uvećanje sredstava koja se iz nacionalnog dohotka ulažu u kulturu, odgovorni u parlamentu i državni koji su zastupali interese pri vrede, odgovarali su: "Hoćete da zavlada-te ruke u xepove radničke klase!".

Bošilovi je tačno uočio da marksistička teorija kulture nije na zadovoljavajućem nivou rešila ni problem vrednosti. (str. 243-244). Promene društva nema bez izmene vrednosnih sistema. To smo mogli da vidimo i u sopstvenom društvenom i skustvu. Naglo bogatstvo jednih, i naglo siromaštvo drugih nije bilo moguće bez nametavanja materijalnih vrednosti i spred duhovnih. A ako bi smo pokušali da, ma i u teorijskom mišljenju, iskupimo fenomen vrednosti iz onoga što nazivamo kulturom, videli bismo da je to nemoguće. Ali je moguće hipertrofirano delovanje nekulturnih i kontrakulturnih u njihovom društvu, što je sigurni znak Wegove opšte degradacije.

Međukvalitete ove Bošiloviševske kwiše spada i to što su problemi u vojizloženi jasno i pregladno. I ako jezik kojim je materija saopštena stružan, ta stružnost nije ni teška, ni nametljiva.

Osim toga, Bošiloviš saetoinformišeo i rokom dižapazonu teorijskih shvatawa, koja pouzdano krićki interpretira.

Zatim, Bošiloviš pravom brižno određivavusiti nskih pojmovava. Međuoni određivavima koja su posebno bogata je i Wegovo razmatranje odnosa i zmeđu pojmova "kultura" i "civilizacija". Ta pojmovna razlićka nije raćena ni u našoj teoriji, a ni u svetu. Postoje mnoga rećewa, ali ne preovlađuje ni jedno. Ti se pojmovi prepliću, ali baću tom preplićawu i jeste teorijski problem. Ćini mi se da bi tome problemu mogla biti posvećena posebna kwiša.

Najzad, Bošiloviš se zalae za jasno uoćavawe granića sociolgićje kulture, protivie se sociolgićkom imperijalizmu.

Sve ovo što sam naveo deo je svedoanstva o tome da je Bošiloviš, kao sociolgićkulture, na dobrom putu. Wegova kwiša je dokaz da se naša sociolgićja kulture daće razvijaa, uprkos društvenoi storijskim ekonomskim nedaćama u koje je naše društvo zapalio na kraju ovog surovog većka u kome se moramo borićti kulturom protiv onih koji su od nas ekonomski i vojno jaći. Ta borba, uveren sam u to, ni je bezićgladna.